

Overgenomen uit: Begijnhofkrant 32 (2011) 2- 6

**MEESTER ECKHART (° ca. 1260 - † 1328), MISKEND MIDDELEEUWS MYSTICUS
Guido Theunissen**

Eckhart von Hochheim, beter bekend als Meester Eckhart, geboren rond 1260 in Tambach (ten zuiden van Gotha) of Hochheim (ten noordoosten van Gotha) in de deelstaat Thüringen en gestorven vermoedelijk op 28 januari 1328 in Avignon of Keulen, was een belangrijk laat-middeleeuws theoloog en filosoof. Hij behoorde tot de orde der dominicanen. Hij wordt vaak aangeduid als mysticus, maar in het wetenschappelijk onderzoek is het omstreden of het uiteenlopend gedefinieerde begrip “mystiek” op elementen van zijn leer van toepassing is of eerder verwarring scheidt. Zoals bij vele andere grote figuren uit die tijd is er geen portret van Eckhart overgeleverd. Van geen van zijn werken is een manuscript bewaard gebleven, maar uit zijn opgetekende preken valt af te lezen dat hij ze minstens deels geautoriseerd heeft. Eckharts gedachtegoed heeft een grote, deels indirecte invloed uitgeoefend op de laat-middeleeuwse spiritualiteit in de Duitse en Nederlandse streken. Toch werd er zelden uitdrukkelijk naar hem verwezen, omdat een deel van zijn leer al kort na zijn dood door de Kerk werd veroordeeld.

Er is geen portret van Meister Eckhart overgeleverd, maar hij wordt wel vaak in deze vorm afgebeeld.

Onzekere afkomst

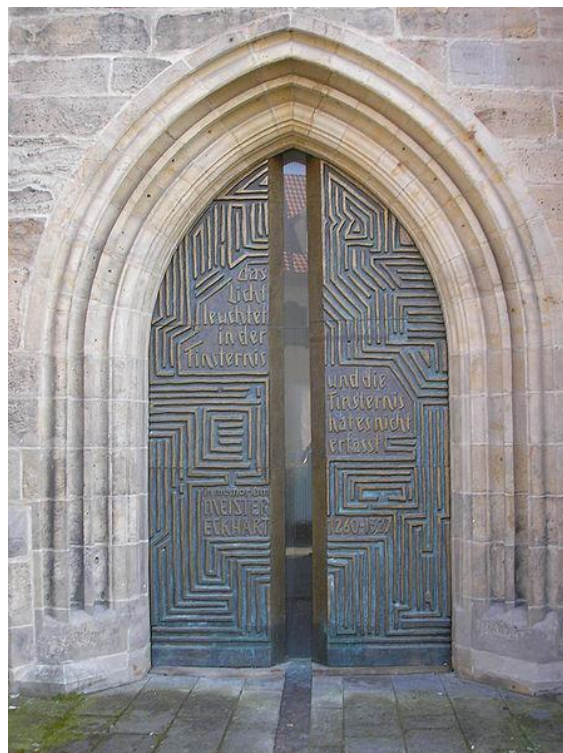
Waarschijnlijk was Eckhart een zoon van ridder *Eckhardus, dictus de Hochheim*, die in dienst was van de Thüringse ministeriaal Von Wangenheim. Bij de schrijfwijze van zijn naam tonen de handschriften verschillende varianten, zoals *Aycardus*, *Ekhartus* of *Hechard*. De huidige schrijfwijze begint pas vanaf 1936, na de heruitgave van de kritische editie, gemeengoed te

worden. Het dictaat van een preek uit 1302/1303 is het enige document dat zijn volledige naam draagt: *magistri Echardi de Hochheim*.

Dominicanerklooster en kerk in Erfurt

Vermoedelijk rond 1275 treedt hij in Erfurt in bij de orde der dominicanen of predikheren. In het dominicanerklooster aldaar kreeg hij waarschijnlijk zijn basisopleiding. Daarna doorloopt hij een studie in de *'artes'* (de zeven vrije kunsten), *'naturalia'* (natuurfilosofie) en theologie aan een van de hogescholen van zijn orde – de plaats is onbekend – en ontvangt vervolgens de priesterwijding. Waarschijnlijk bracht hij een of twee jaar door in Keulen, waar hij mogelijk kennismaakte met Albertus Magnus.

Eckhart is nog heel jong als hij intreedt in het dominicanenklooster in Erfurt, waar hij filosofie en theologie gaat studeren. Hij begint hier ook te schrijven. Op het kerkportaal in Erfurt lezen we: “Dat Licht leuchtet in der Finsternis und die Finsternis hat es nicht erfasst.”

De eerste vaststaande datum uit Eckharts leven is paaszon­dag, 18 april 1294. Op die dag preekte hij als lector van de Sententiae van Petrus Lombardus in de kerk van het dominicanerconvent St. Jacques in Parijs. Zijn “oratie” als lector houdt hij al in het najaar van 1293. Voor dat ambt gold een minimumleeftijd van 33 jaar. In 1294 wordt hij prior van het dominicanerklooster in Erfurt en vicaris van het ordegebied Thuringia, dat zeven mannenconventen omvat – een achtste, in Göttingen, wordt in 1296 gesticht. Er valt geen dominicanessenklooster onder, maar wel de zielzorg over een paar andere vrouwenkloosters. De Predigerkirche is waarschijnlijk het enige bewaard gebleven gebouw, waarin hij preekte.

Theoloog en provinciaal

In 1302 promoveert hij in Parijs, aan de toenmalige beroemdste universiteit van Europa, tot magister in de theologie. Daarna bezet hij gedurende een jaar de voor niet-Fransen gereserveerde leerstoel van de dominicanen. Tot zijn taak behoort, naast het geven van colleges en het leiden van dispu­ten, ook het preken. Uit die periode zijn twee van zijn vier *Quaestiones* overgeleverd en een *Quaestio* van de latere generale overste van de franciscanen, Gonsalvus Hispanus, waarin hij verwijst naar een aantal van Eckharts stellingen.

Op Pinksteren van het jaar 1303 was op het Generaal Kapittel besloten om de ordeprovincie Teutonia op te delen en op 8 september van dat jaar wordt Eckhart op het voor het eerst plaats vindende Provinciaal Kapittel in Erfurt gekozen tot eerste provinciaal van de ordeprovincie Saxonia, die daaruit was voortkomen. Tot dat moment bestaat die van Saxonia uit 47 mannenkloosters en negen vrouwenkloosters. Op het Generaal Kapittel in Toulouse, op Pinksteren 1304, wordt zijn verkiezing bevestigd. Rond die tijd, of misschien al tijdens zijn eerste werkzaamheden als lector in Parijs, maakt Eckhart de opzet voor zijn *Opus tripartitum* (“driedelig werk”). Tijdens zijn ambtstermijn als provinciaal ontstaan de inleidingen, een eerste redactie van zijn eerste commentaar op *Genesis*, het begin van het commentaar op *Exodus*, een vrijwel geheel uitgewerkt commentaar op *Sapientia (Boek der Wijsheid)* en de bewerking van Jezus Sirach. Een aantal door een redacteur ingekorte teksten uit de prekenverzameling *Paradisus anime intelligentis*, die 32 van zijn preken bevat, wordt rond die tijd ingedeeld.

Rond Pinksteren 1307 wordt Eckhart op het Generaal Kapittel in Straatsburg benoemd tot vicaris-generaal, dat is vertegenwoordiger van de overste generaal, voor de provincie Bohemen. Op 23 januari 1310 geeft paus Clemens V toestemming aan de dominicanen voor het stichten van conventen in Brunswijk, Dortmund en Groningen. In dat najaar vindt op het Provinciaal Kapittel van Teutonia een uniek voorval plaats: Eckhart wordt ook gekozen tot provinciaal van Teutonia, maar de generale overste weigert zijn verkiezing te bevestigen. Het Generaal Kapittel in Napels ontheft Eckhart op 30 mei 1311 ook uit zijn ambt als provinciaal en stuurt hem voor een tweede docentschap weer naar de universiteit van Parijs. Daar bezet hij opnieuw de leerstoel voor de niet-Fransen. Het voor een tweede keer bekleden van een leerstoel is een uitzondering, die vóór hem slechts Thomas van Aquino ten deel was gevallen.

Straatsburg en Keulen

Eckharts verblijf in Straatsburg, vaak aangeduid als zijn “Straatsburger decennium”, wordt sinds 2006 weer betwijfeld, omdat het slechts door drie documenten ondersteund wordt. Op 14 april 1314 treedt hij, in zijn hoedanigheid van professor, op als getuige bij een schenking aan de dominicanen. Op 15 november 1316 neemt hij als vicaris van de generale overste een schenking in ontvangst voor het dominicanessenklooster Sint-Markus in Straatsburg. En op 10 december 1322 bekrachtigt de generale overste de disciplinaire maatregelen die Eckhart als vicaris heeft uitgevaardigd met betrekking tot het vrouwenklooster Unterlinden bij Colmar. Alleen dit document kan in verband worden gebracht met de ‘*cura monialium*’, de zielzorg aan de dominicanessen van de kant van de broeders. Dit document en de aangetoonde aanwezigheid van Eckhart in de vrouwenkloosters Katharinental en Ötenbach in Zuidwest-Duitsland steunen de vaak verdedigde opvatting dat hij in die jaren zielzorger in vrouwenkloosters was. In feite is echter niet bekend waar Eckhart zich tussen 1313 en 1323 heeft opgehouden. Destijds werkte hij wel aan de bovengenoemde Latijnse commentaren en zeer waarschijnlijk aan het *Buch der göttlichen Tröstung* (niet de oorspronkelijke titel), evenals aan de preek *Vom edlen Menschen*. Aan het einde van het *Boek der Goddelijke Verroosting* gaat hij in op aanvallen tegen hem. Bovendien verwijst dat deel van het boek in ieder geval naar zijn tijd in Keulen.

Rond 1324 bevindt Eckhart zich in Keulen. Volgens de gebruikelijke opvatting is hij daar hoofd van het *Studium generale* en bekleedt dus ook de leerstoel van Albertus Magnus. Dat wordt echter in het recentere onderzoek in twijfel getrokken. In Keulen wordt hij in 1325 door ordebroeders – vermoedelijk Hermann de Summo en Wilhelm von Nidecke, die het jaar daarop ook officieel als aanklager optreden – wegens zogenaamde ketterse geloofsuitspraken aangegeven bij de Keulse aartsbisschop Hendrik II van Virneburg. Tussen augustus 1325 en september 1326 wordt de aanklacht ingediend en zet de aartsbisschop een inquisitieproces in gang tegen Eckhart.

In het najaar van 1326 vinden verschillende onderzoekszittingen plaats, waarbij de aangeklaagde twee lijsten krijgt voorgelegd met door hem gedane bezwarende uitspraken. De eerste bevat 49 passages uit zijn Latijnse werken, het *Troostboek* en de Duitse preken (vertaald in het Latijn); de tweede lijst bevat 59 uitspraken uit zijn Duitse preken. Op 26 september 1326 overhandigt Eckhart de inquisitiecommissarissen Reinher Friso en Petrus de Estate zijn schriftelijke antwoord, bekend als de *Processus Coloniensis I en II*. Daarin lezen we onder meer: “*Ik, Meister Eckhart, doctor in de heilige theologie, verklaar, met God als mijn getuige, met nadruk, dat ik elke onjuistheid in het geloof en iedere afdwaling in mijn levenswandel, zoveel het me maar mogelijk was, heb vermeden. Om deze redenen herroep ik al wat ik geschreven, gesproken of gepreekt heb, privé of in het openbaar, voorzover er in dit opzicht iets verkeers zou worden gevonden. Dat herroep ik hier openlijk voor U allen.*” En verder: “*Wat ik zeg, lijkt misschien op het eerste gezicht onwaar, maar niet voor iemand die scherper ziet. Een stok die in het water wordt gehouden, lijkt krom of gebroken te zijn, terwijl hij in werkelijkheid recht is. Zo is het ook met mijn woorden. Ze zijn moeilijk en voor velen onbegrijpelijk. Men mag mij echter niet verkeerd verstaan want al ons spreken wordt een stamelen als wij van de goddelijke natuur moeten spreken.*”

Op 24 januari 1327 vecht hij de bevoegdheid van de rechtbank aan en tekent hij beroep aan bij de apostolische stoel. Op 13 februari 1327 laat hij zijn secretaris, Konrad von Halberstadt, een schriftelijke herroeping van zijn eventuele geloofsdwalingen voorlezen. De verklaring vertaalt hij persoonlijk in het Duits (*Protestatio*).

“Drie dingen verhinderen ons het eeuwige te horen: het eerste is de lichamelijkeheid, het tweede de veelheid en het derde de tijdelijkheid. Er zijn mensen die de krachten van de ziel geheel verteren in de uiterlijke mens. Zij keren al hun gedachten en zinnen naar vergankelijke goederen en weten niets van de innerlijke mens.”

Meister Eckhart

In ongenade

Daarna vertrekt Eckhart naar Avignon, naar het pauselijke hof. Daar komt het waarschijnlijk in de tweede helft van het jaar 1327, in zijn aanwezigheid, tot een hoorzitting voor een pauselijke commissie van theologen, die een rapport opstelt, waarin 28 van zijn verdachte uitspraken als ketters worden geduid. Eckhart sterft vóór de afloop van de zaak, waarschijnlijk in Avignon.

*Eckhart gaat zich persoonlijk verantwoorden in Avignon, maar op 27 maart 1329 veroordeelt Paus Johannes XXII in de bul *In agro dominico* 17 van de 28 passages uit het werk van Eckhart, mede “omdat deze al te gemakkelijk toegang vonden in de harten der eenvoudigen”.*

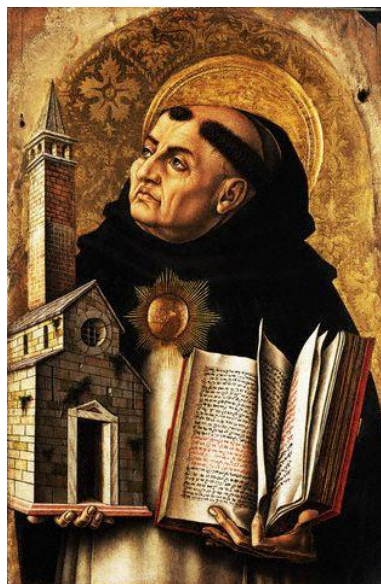
Op 30 april 1328 deelt paus Johannes XXII de aartsbisschop van Keulen mee dat Eckhart gestorven is en het proces tegen hem zal worden voortgezet. Op 27 maart 1329 maakt de paus de bul *In agro dominico* bekend: 17 van de 28 verdachte stellingen worden als ketters veroordeeld, de resterende 11 bekritiseerd. Eckhart wordt verweten dat hij meer heeft willen weten dan nodig was, verleid was door de duivel en het eenvoudige volk op een dwaalspoor heeft gebracht. Tegelijkertijd werd echter meegedeeld dat hij zich vóór zijn dood onvoorwaardelijk onderworpen had aan het oordeel van de paus. Daarom werd hij niet als hardnekkige ketter verdoemd. Volgens de precieze tekst van de bul herriep Eckhart echter niet de inhoud van zijn leer, maar nam hij alleen maar afstand van de mogelijk verkeerde uitleg van zijn stellingen. Later (nog in de 17de eeuw) werd op 28 januari in de Duitse ordeprovincie zijn sterfdag plechtig herdacht.

Werken

De overgeleverde Duitse en Latijnse teksten van Eckhart verschillen duidelijk van elkaar. Het aantal Duitse handschriften, waarvan er honderden bewaard zijn gebleven, is veel groter. De teksten lopen uiteen van complete werken over allerlei bewerkingen en citaten in aparte geschriften tot minieme fragmenten. Het uitzoeken, schiften en redigeren is nog steeds niet afgesloten. Tot nu toe is van 110 preken een kritisch uitgave verzorgd en van 17 andere wordt nog een publicatie voorbereid. Tot de bekendste preken van Eckhart behoren Nr. 2, *Intravit Iesus in quoddam castellum* en Nr. 52, *Beati pauperes spiritu*.

Naast zijn preken zijn de verhandelingen *Reden der Unterweisung*, *Buch der göttlichen Tröstung* en *Von Abgeschiedenheit* in een vrij groot aantal manuscripten bewaard gebleven. De echtheid van het laatste geschrift en van preek 86 wordt betwijfeld en daarnaast ook Eckharts vermoedelijke schrijverschap van het commentaar bij *Granum sinapis*, dat voorafgaat aan het dichtwerk. Er is ook een gebed bewaard gebleven.

Sinds het einde van de 19de eeuw zijn van de voordien spoorloos verdwenen werken in het Latijn 15 handschriften teruggevonden (het laatste in 1985). De belangrijkste plaats van de verdwenen werken wordt ingenomen door het *Opus tripartitum*, dat uit drie (of beter gezegd vier) boeken zou bestaan. Het eerste boek zou het *Opus propositionum* (*Boek der Stellingen*) heten, verdeeld over 14 verhandelingen. Het tweede boek is het *Boek der Vragen of Problemen* (*Opus quaestionum*), vormgegeven op de manier van de *Summa* van Thomas van Aquino, alleen niet zo uitvoerig. Het derde boek zou uit twee delen bestaan, het *Opus expositionum*, waarin alle boeken van beide Testamenten becommentarieerd worden, en het *Opus sermonum*, een keuze uit zijn preken. Alle drie de delen zouden naar elkaar verwijzen. Van dit enorme, slechts gedeeltelijk verwezenlijkte opzet zijn maar een paar inleidingen (*Prologi*) en commentaren op een aantal bijbelboeken bewaard gebleven.

Thomas van Aquino, Italiaans filosoof en theoloog, die tot de scholastici wordt gerekend. Hij zou ook als inspiratiebron voor Eckhart hebben gefungeerd, maar die zette zich ook af tegen zijn leermeester.

Wezen van God en schepping

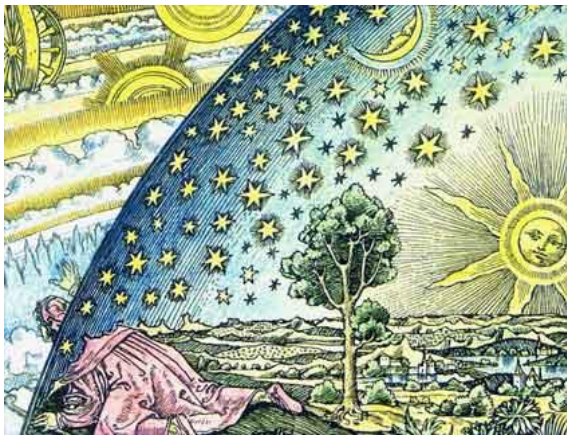
Enige uitleggers benadrukken het denken in procesmatige structuren als de wezenlijke factor in de theologische leer van Meester Eckhart. Daarmee zou Eckhart in scherp contrast komen te staan met de substantieontologie van Thomas van Aquino. Terwijl bij Thomas 'Gods zijn' de basis voor zijn denken is, is die verhouding in Eckharts *Quaestiones* omgekeerd: "*Deus est intelligere*", God wordt gelijkgesteld met het denken. In zoverre kan bij Eckhart gesproken worden van een filosofie van de geest. In de preken voor het Generaal Kapittel en in de *lectiones* over Jezus Sirach brengt Meester Eckhart een nauwkeuriger onderscheid aan tussen die twee uitspraken. Het 'zijn' onderscheidt zich niet meer van het 'denken' van God, maar is daar een integrerend bestanddeel van: "*Esse est Deus*" (het zijn, de levenskracht is God).

Na een harmoniserende interpretatie geeft Eckhart het door Thomas van Aquino aanvaarde identiek zijn van zijn en kennen in God niet op, als er "maar aan toegevoegd wordt dat wat men in God 'zijn' noemt, hem door het kennen toekomt". In de ogenschijnlijk tegenstrijdige uitspraken "*Deus est intelligere*" en "*Esse est Deus*" gaat het in ieder geval om het op dezelfde manier tot uitdrukking brengen van de absolute transcendentie van God: de ene keer als zuiver intellect, de andere keer als volheid van volmaaktheid.

De achtergrond voor deze overwegingen was een fundamenteel probleem van de scholastieke theologie: hoe kan God, die als een persoonlijke overbuur wordt aangesproken, samenvallen met de scheppende God, van wie het 'zijn' binnen het kader van de aristoteliaanse causaliteitsleer opgevat wordt? In de *Quaestiones* van Eckhart wordt het 'zijn' van God opgevat als het voltrekken van het denken ("*Deus est intelligere*"). God brengt de verschijnselen in en van de wereld teweeg, doordat hij van zichzelf uitgaat en al het andere naar zich terugvoert. Als het alomvattende denken is God het 'zijn' van het 'zijn' van alle schepsels, een oergrond, die van al het bepaalde vrijgehouden moet worden. De voortgang van de schepping is bij Eckhart een oneindige zelfdifferentiëring. Alle dingen zijn innerlijk aanwezig in God. De schepping wordt echter niet opgevat als emanatie en God is niet louter een Demiurg. De schepping is een innerlijke activiteit ("*actio immanens*") van God, die "in zichzelf uit het niets schept".

Net als Thomas van Aquino ziet Eckhart geen filosofische redenen die in tegenspraak zijn met de aanname van een tijdelijke beginloosheid van de schepping. Scheppen is een beslissende zijnsafhankelijkheid. Van de kant van God is de schepping eeuwig, tijdloos, in het eeuwige nu, altijd, het scheppen vindt voortdurend plaats ("*creatio continua*"); zonder het scheppen verzinken de schepsels in het niets. Alleen als "resultaat van de scheppingsdaad", gezien vanuit het tijdelijke, lineaire gezichtspunt van de wereld, is de schepping tijdelijk. God kent geen tijd, want voor hem is alles gelijktijdig. Omdat God in het heden schept, kan hij noch ooit met het scheppen opgehouden zijn, noch niet geschapen hebben. "*Daar bestaat geen worden, maar een nu, een worden zonder worden, een nieuw-zijn zonder vernieuwing en dat worden is Gods zijn*", zegt Eckhart in preek 50. Een dragend element in Eckharts Godsbeeld is de "dynamiek van de eeuwig uit zichzelf en naar zichzelf toestromende God" (Norbert Winkler).

Eckharts denken neemt veel invloeden over van het laat-antieke neoplatonisme. Volgens sommige deskundigen verandert Eckhart daarbij de persoonlijke, drie-enige God door het neoplatoonse Ene. In preek 2 (volgens de telling van Josef Quint) zegt Eckhart bijvoorbeeld: *“Dat is eenvoudig in te zien, want dit enkelvoudige is zonder wijze en zonder eigenheid. En daarom: Wil God ooit daarbinnen kijken, dan moet het hem al zijn goddelijke namen kosten en zijn eigenheid der personen; dat moet hij allemaal buiten laten, wil hij daar ooit in kijken.”* Het begrip Godheid speelt in Eckharts preken een belangrijke rol. Voor hem is de Godheid de *“Afgrond van het Niets”* en daarom iets anders dan een God die schools in categorieën van *Wezen* en *Zijn* gedacht en op die manier als een analogie van Natuur en Ziel beschouwd wordt.

Receptiegeschiedenis

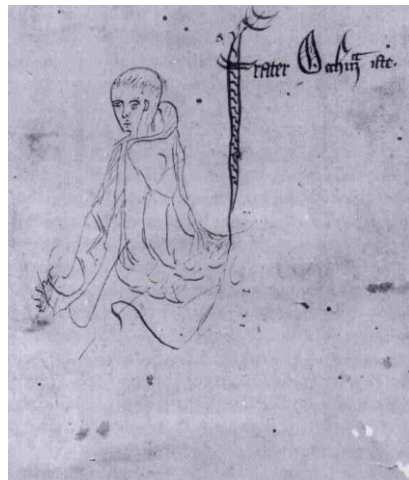
Op 15 april 1329 beval Paus Johannes XXII de Keulse aartsbisschop Hendrik II van Virneburg de bul *In agro dominico* uit te brengen in zijn aartsdiocesis. Dat omvatte behalve Keulen ook de bisdommen Luik, Utrecht, Münster en Minden, dat wil zeggen het hele Nederduits-Nederlandse gebied. De bul veroordeelt passages uit een reeks Latijnse geschriften van Eckhart en uit een aantal van zijn preken en verbiedt deze werken niet alleen, maar ook de verspreiding van de veroordeelde opvattingen. Daaruit blijkt dat het om zijn hele leer ging. Het resultaat van dit optreden – het eerste en enige inquisitieproces tegen een vooraanstaand theoloog en ordelid in de middeleeuwen – was dat het grote beroering wekte. Ondanks het verwijt van ketterij worden de Duitse werken verder in omloop gebracht in het Duitse en Nederlandse taalgebied en een deel van de Latijnse geschriften in de volkstaal vertaald, maar dan in de regel zonder de naam van de schrijver te vermelden of ze toe te schrijven aan een andere auteur.

In de 14de eeuw wordt Eckhart – meestal zonder bronvermelding – geciteerd door Johannes Tauler, Jordanus van Quedlinburg, Marquard van Lindau en anderen. Verder valt zijn invloed aan te wijzen in talrijke anoniem overgeleverde geschriften. Naast de ontvangst in de kringen van geleerden leeft de nalatenschap van Eckhart ook voort bij het volk. Een grote hoeveelheid vertellingen en anekdoten uit zijn leven verspreidt zich onder het lekenpubliek (*“Eckhartlegenden”*). Voor zijn bewonderaars wordt hij een *“wijze meester”*, een toonbeeld van een geestelijke leraar en lichtend voorbeeld. Zijn optreden wordt beschreven en verheerlijkt op de manier van heiligenlegenden.

Enerzijds heeft het verwijt van ketterij een afschrikkende invloed; anderzijds draagt het conflict van Eckhart met de kerkelijke hiërarchie ertoe bij dat de kritisch ten opzichte van de Kerk staande lekenkringen uit de late middeleeuwen zich op hem beroepen. Het streven van die rebelse stroming wordt in het huidige onderzoek samengevat onder het begrip “anti-hiërarchische tendensen”. Vanuit dit perspectief komt Eckhart tevoorschijn als een vriend en beschermer van het eenvoudige volk, de theologisch onontwikkelde leken, die zich verzetten tegen de bevoogding door de theologen en de clerus haar rijkdom en verwereldlijking verwijten. Het belangrijkste en omvangrijkste geschrift uit dit milieu is de Middelnederlandse dialoog *Meester Eckhart en de Leek*, die waarschijnlijk in 1340/41 geschreven is in het benedictinessenklooster Rijnsburg in Zuid-Holland. In een fictief tweegesprek antwoordt Eckhart op de vragen van een leek, die het recht opeist om aan de theologische discussie deel te nemen en de kettervervolgingen door de Inquisitie fel hekelt. De leek speelt de vroomheid van de leken uit tegen het superioriteitsgevoel van de clerus en is het daarin met Eckhart eens.

Felle weerstand

Heel anders valt het oordeel over Eckhart uit van de 14de-eeuwse pausvijandige, wegens ketterij in de strijd om het armoede-ideaal geëxcommuniceerde franciscanen. Michael van Cesena en Willem van Ockham beschouwen Eckhart niet als gelijkgezinde in de strijd tegen de curie, maar als een verspreider van een afschuwelijke ketterij. Ze klagen erover dat zijn leer talrijke aanhangers heeft gevonden. Ockham verwijt paus Johannes XXII zelfs dat hij Eckharts dwaalleer bevorderd heeft.

Willem van Ockham: schets getiteld frater Occham iste (dit is broeder Ockham), uit een manuscript van Ockhams Summa Logicae (1341).

In de Nederlanden ontstaat in de 14de eeuw in de kringen van de devotiebewegingen felle weerstand tegen de daar populaire leer van Eckhart. Jan van Ruusbroec valt hem, maar zonder zijn naam te noemen, aan als “valse profeet”. Rond 1355/58 polemiseert Jan van Heelu in meerdere Vlaamse traktaten tegen de “duivelse mens” Eckhart. Geert Groote, de inspirator van de Moderne Devotie, ontzegt iedereen die de veroordeelde opvattingen van Eckhart aanhangt of desbetreffende geschriften bezit, de toegang tot zijn congregatie.

In de 15de eeuw toont Nicolaas van Cusa grote belangstelling en waardering voor Eckhart en laat een omvangrijke kopie maken van vrijwel zijn hele Latijnse werk. Nicolaas schrijft dat

men in Eckharts geschriften “veel scherpzinnigs en nuttigs” aantreft, maar dat dergelijke kennis alleen toegankelijk is voor schrandere lezers (“*intelligentes*”). Voor eenvoudige zielen is deze leer onbegrijpelijk en daarom moet men die voor het volk (“*vulgus*”) niet toegankelijk maken.

De uit 1508 stammende uitgave van Tauler is bestudeerd door Maarten Luther (zijn eigen exemplaar met kanttekeningen is bewaard gebleven); die van 1521/22 heeft hij zeer waarschijnlijk gelezen. Er bestaat echter geen enkel aanknopingspunt voor dat Luther of zijn omgeving aandacht heeft geschonken aan Eckhart. Pas tegen het einde van de 17de eeuw begint de acceptatie van Eckhart door het protestantisme, waardoor hij een voorloper van de Reformatie wordt. De Duitse arts en mystiek dichter Angelus Silesius (1624-1677) noemt Eckhart expliciet als inspiratiebron; zijn *Cherubinischer Wandersmann* is ook duidelijk door deze denker beïnvloed. In de 17de eeuw verzamelen ordeschrijvers biografische aantekeningen.

“Geen uiterlijke autoriteit, niet de schrift, niet het dogma kan u zalig maken; gij moet alles in u ervaren en beleven.”

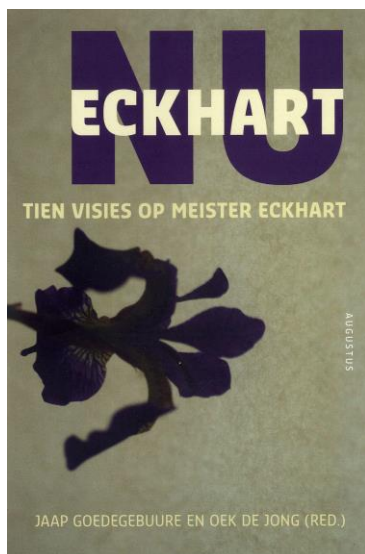
Recente tijd

In de 19de eeuw wordt Meester Eckhart opnieuw ontdekt door Franz von Baader en in 1856 algemeen bekend door de Middelhoogduitse tekstuitgave van Franz Pfeiffer, waaraan veel romantische en idealistische speculatie wordt opgehangen. De dominicanerpater Heinrich Denifle ontdekt tot dan toe onbekend Latijns werk van Eckhart, dat hij in 1886 gedeeltelijk publiceert. Grote ophef baart zijn felle kritiek op het eerdere onderzoek en op Eckhart zelf, die hij als een “onduidelijke denker” betitelt; hij verwijt hem “ziekelijk denken” en is van mening dat Eckhart terecht als een ketter veroordeeld is.

De 20ste eeuw begint met eerste vertalingen van Gustav Landauer en Hermann Büttner. Büttners vertaling maakt Eckhart populair en tot 1959 verschijnen er steeds nieuwe drukken van. Germanisten, zoals Max Pahncke (1905) en Adolf Spamer houden zich intensief met hem bezig. Er worden nog meer preken ontdekt en de echtheid van de preken en traktaten van de tekstuitgave van Pfeiffer wordt in twijfel getrokken. Ook de bellettrie richt zich op Eckhart. In 1925 krijgt Paul Gurk voor zijn roman *Meister Eckehart* de romanprijs van de stad Keulen. In 1927 publiceert Hans Much nog een roman over Eckhart, *Meister Ekkehart. Ein Roman der deutschen Seele*.

In de winter van 1932/33 komen er twee projecten tot stand, waarbij het eerste leidt tot een voorpublicatie van het gehele ongepubliceerde Latijnse materiaal, terwijl het andere een grote definitieve standaardeditie op het oog heeft van de gezamenlijke Duitse en Latijnse werken. Josef Quint wordt de uitgever van de Duitse editie, Josef Koch geeft leiding aan de Latijnse. Door het nationaalsocialisme werd Eckhart ingelijfd als vertegenwoordiger van een specifiek Germaanse wereldbeschouwing. Dorothea Fabeck schrijft bijvoorbeeld in een 1938 verschenen roman: "...zo hebben te allen tijde juist vechters en strijders deze onderwerping van de eigen wil aan Gods wil het duidelijkst begrepen... Er mag maar één wil gelden, die van de veldheer die naar de overwinning leidt... Op die manier hebben de dappere en strijdlustige mensen Eckharts preek opgevat." Zij beroept zich daarbij onder meer op Alfred Rosenberg, die sinds 1930 herhaaldelijk in zijn publicaties dweept met de "raszuivere en edele mens" Eckhart en in hem de "schepper van een nieuwe, volkse religie" ziet, waarin "de noordse ziel tot bewustzijn van zichzelf" komt. De uitgever van de op dat moment enige editie kon tot op het einde van de oorlog slechts drie uitgaven van de Duitse en tien van de Latijnse publiceren. Inmiddels is het aantal Duitse uitgaven tot 59 en de Latijnse tot 55 opgelopen, waarmee de laatste editie in wezen afgesloten is.

In de tweede helft van de 20ste eeuw stijgt het aantal publicaties over Meester Eckhart sterk, waarbij al lang niet meer germanistische en filologische bijdragen domineren. Hij wordt onderwerp van o.a. psychologisch (Carl Gustav Jung), theologisch (Martin Buber) en filosofisch (Ernst Bloch, Erich Fromm) onderzoek en daarnaast van de dialoog tussen Oost en West (Dürckheim, Suzuki). Uit de marxistische interpretatie (Hermann Ley o.a.) valt op te maken dat Eckhart gezien moet worden als "de belangrijkste vertegenwoordiger van de antifeodale en oppositionele mystiek". Het recentste onderzoek bestudeert het werk van Eckhart meer in zijn historische context. Daarbij wordt onder andere gediscussieerd over de controverse in hoeverre en volgens welke criteria Eckhart als mysticus beschouwd moet worden. De discussie duurt nog steeds voort. Er zijn verschillende bemiddelingsmodellen voorgesteld, waarbij de naam "mysticus" telkens alleen in de zin van een bepaalde opvatting van dit begrip aanvaard wordt.

Wie zich verder wil verdiepen in het werk van Eckhart, kan onder meer terecht in dit boek van Jaap Goedegebuure en Oek de Jong (Uitgeverij Augustus, Amsterdam, 2010, 252 blz., 29,95 euro, ISBN 978-90-457-0448-7). Auteurs van de 21ste eeuw belichten de inspirerende betekenis en actuele waarde van de mystieke teksten van Meister Eckhart. Het boek werd

uitgegeven naar aanleiding van zijn 750ste geboortejaar.

Over God wil ik zwijgen

De geschriften van Meister Eckhart (1260-1327) behoren met die van zijn leerlingen Johannes Tauler en Heinrich Seuse tot de belangwekkendste werken in de traditie van de Europese filosofische mystiek. De meestal in de volkstaal geschreven preken en traktaten van Meister Eckhart laten hem zien als een bezield denker met een scherpzinnig inzicht in de menselijke ervaring. De combinatie van autonomie en overgave -- eenheid in gescheidenheid -- vormt de kern van het denken van Eckhart. Hij is een meester in het hanteren van de paradox. De mens wordt gedreven door het verlangen naar de opheffing van gescheidenheid. De rationele hartstocht van Meister Eckhart daagt de lezer uit hem op zijn weg na te volgen. *Over God wil ik zwijgen*, de bundeling van de door C.O. Jellema magistraal vertaalde *Preken & Traktaten*, bevat de essentie van Meister Eckharts mystieke weg, terug naar de oorsprong.

C.O. Jellema (1936-2003) is bekend als dichter, essayist, germanist en vertaler. Als dichter is hij veelvuldig bekroond. Hij vertaalde en beschouwde poëzie van vooral Duitse dichters als Rainer Maria Rilke, Friedrich Hölderlin, Georg Trakl en Paul Celan. In later tijd heeft hij zich met grote passie toegelegd op het vertalen van de hem geestverwante Rijnlandse mystici, preken van Johannes Tauler, Heinrich Seuse's boek van de waarheid, en vooral de traktaten en preken van Meister Eckhart. Door hun intensiteit, fijnzinnige precisie en tijdloze helderheid zijn de vertalingen van de mystici zeer invloedrijk geworden. Jellema heeft Eckharts bezieling en dichterlijke kracht feilloos en ingetogen de eenentwintigste eeuw ingevoerd, en zo de indringende woorden van een oorspronkelijk en klassiek denker doen herleven. "Het is een boek dat men bij gedeelten leest en herleest om het gelezene te overdenken, zoals ook gedichten gelezen willen worden: om, langzaam erin doordringend, zich ermee te vereenzelvigen. Zoals ik het zelf, al vertalend, heb ervaren."

Meister Eckhart, *Over God wil ik zwijgen, Preken en traktaten*, vertaald voor C.O. Jellema, Historische Uitgeverij, 407 blz., 38,75 euro, ISBN 978-90-6554-034-8

Guido Theunissen